

zwakke verstiet men; het kleine werd vertrappt, en wat machteloos was werd door overmacht gehooft en vernietigd.

Tweeërlei geest stond ook hierin tegenover elkander.

Eenerzijds de geest van den trotschen mensch, die laudend en minachend op hetgeen gebrekkelijk is niets was neerzigt. En anderzijds de Heilige Geest, die ons de eeuwige ontferming beluistert deed.

Een tegenstelling niet enkel doende op den sterken arm, maar evengoed doorgaande in het zieleleven. In de wereld staat de sterke deugdmensch hoog aangeschreven, de Schrift zegt dat hij zijn loon weg heeft. En omgekeerd wordt in de wereld om wie bekommert en gebroken in zichzelf is, geglimlacht, terwijl de Schrift, geheel omgekeerd juist den gekroonde van hart en den verbijzelde van geest begenadigt.

En zoo ook in de wereld één dwepen met het Humanisme, één wierooken voor het genie, en op het graf één lofzang voor den kostelijken mensch die insliep. Maar God in zijn Woord u toeroepende: *Laat dan af van den mensch, want afdien in zijn neigingen is, want waarin is hij te achten?*

Die tweeërlei geest heeft geleid tot een hardnekkige worsteling, waarin de geest der wereld ons trotsch en zelfzuchtig hart tot bondgenoot had, maar de geest der Schrift gedragen werd door Gods trouw.

Het was toen de eerste Christenen optraden, als wit tegen zwart. Zij zochten erbarmende en met deernis bewegen over al wat leed en gedrukt was, en om hen heen de trotsche wereld over al het zwakke heenlopende.

En dit niet alleen, liet hier wel op, omdat er deernis in der Christenen hart, en niet dan trots in het hart van Pharizeer en Stoïcijn was; neen, er werkte een gansch ander motief in.

Het was, omdat men in de toenmalige wereld op niets anders dan op den mensch steunde, het van den mensch alleen verwachtte, en op niets dan wat in den mensch was zijn hope bouwde.

Men kende niets dat boven den mensch uitging. Van de afgoden had men genoeg, de mensch zelf was afgod geworden, en in den machtingen mensch op aarde, d. i. in den keizer die te Rome te bevelen had, aanbad de toenmalige wereld zich zelve.

De mensch was 'menschen ideaal geworden. Het liep uit op zelfaanbidding.

En daarom, het sprak vanzelf, stuitte en hinderde het als men in den mensch het zwakke en machteloze ontdekte. Wat men aanbadden zal moet groot, moet sterk, moet machting zijn. En deswege schoof men het zwakke van voor zijn oog weg, en trok al wat in menschen groot en sterk was op den voorgrond.

En hierin nu juist stonden de Christenen vlak tegenover de wereld over.

Ook hun ideaal was een mensch, maar „de mensch Christus Jezus,” en in Hem zocht het zielsog niet den sterken mensch, maar achter het beeld van „den Man van smarte” den „Sterken God, Vader der eeuwigheid, Vredesvorst.”

En het was dan ook de aandacht en de bezieling van dit geheel andere ideaal, van dit gansch andere voorwerp van aanbidding, waardoor hun gedachten en overleggingen een gansch anderen loop namen.

Niet naar den mensch, die over de driemaal twaalf legioenen soldaten van Rome gebod, maar naar den „nederige van harte”, die op Golgotha stierf, en wien, als hij bad, de Vader twaalf legioenen van engelen zou hebben bijgezet.

Zoo was het een heel andere wereld die zich, dank zij de Schrift, voor hen ontsloot, en uit die nieuwe wereld ging de stem des roemens op: „Niet vele eedelen, niet veel machtingen, niet vele wijzen, maar wat *u* is” heeft God uitgevonden, opdat Hij datgene wat zich inbeeldt iets te zijn zou beschamen.

Allengs heeft toen *de geest der Schrift* op de markt des levens een eindweegs dien geest der wereld teruggedrongen.

De zwakken dorsten van lieverleê te voor-schijn treden, wat gebrekkelijk was vond gaande-weg een helpende hand, over wat leed ontfermde men zich, er kwam zorge voor den arme, en een geest van barmhartigheid won alom veld.

En dit niet alleen in de kerk, maar ook *buiten* de kerk.

Zie maar, hoe de wereld in philanthropie met ons gaat wedijveren. Tot op haar festijnen toe hult ze zich in het kleed van den barmhartigen Samaritaan. Er is letterlijk een wedijver, om te zoeken of er niet nog een soort gebrekkelijken en lijden is, te wien behoeve men in het openbaar op kan treden. Armen, blinden, krankten, gebrekkelijken, krankzinnigen, gevangenen, het vindt thans al zijn verzorgers in en buiten het heilig erf.

Ten deele kan zelfs gezegd, dat heel de sociale beweging in deernis met wat *niet* is haar oorsprong vond.

Het is zoo, dit mededoogen der wereld komt uit anderen geest op. Uit een geest die niet in Christus, maar in een dusgenaamd *altruïsme* reukt. Ook meent er zich veel zelfhebben in. Voor sommigen is dit „meddoen aan philanthropie” een ladder om zelf naar de hooge terreinen van invloed en macht op te klimmen.

Al goud is het ook hier niet, wat er blinkt.

Maar het blijft dan toch, dat de deze stemming der geesten alleen in de landen vindt, waar het Christendom zeeverre doordrong, en dat Azië en Afrika er nog niets van te aanschouwen geven, tenzij voorzover de Christen-zending er is doordrongen.

Doch, wat opmerkelijk is, zelfs te midden van onze Christenstanden komt tegen de voorleefde voor het zwakke thans weer een machtige reactie op.

Een titanische geest, wiens invloed met den dag klimt, heeft bij monde van den wijsgeer Von Nietzsche, brutaalweg dezen doordrongen invloed van de Christelijke religie angstet, en roept thans de denkende jongelingschap op, om niet al deze ziekelijke philanthropie te breken.

Het moet, hoe eer hoe beter, met al dat liefhebben ten bate van het zwakke en gebrekkelijke uit zijn.

Alleen wat sterk, wat groot, wat machting is, is onze sympathie en onze bewondering en onze liefde waardig.

„Of heeft Darwin het ons niet geleerd, zoo vraagt hij, dat de wereld is wat ze is, doordien het sterke telkens opnieuw het zwakke temgloren en vernietigde? En is het dan niet duidelijk, dat Jezus niet zijn liefde voor het zwakke, de ontwikkeling van ons geslacht heeft tegengehouden; dat we zonder de stormis die Jezus in het proces aanbracht, nu reeds als menschen veel verder zouden zijn?”

En behoeft het dan nog betoog, dat we, om ons tot een hooger menschensoort te ontwikkelen, radicaal met het Christendom te breken, het Christendom uit te bannen hebben; en voorts

dat dit laatste alleen mogelijk is door het Christendom in zijn hart aan te tasten, en zijn lafen geest van ontferming tegen te sterpen, door nogmaals het zwakke neder te werpen en alleen voor wat groot en machting is den werook te ontsleken van onzen lof.

Vreeslijk, zegt ge.

En vreeslijk is het, en dat te vreeslijker, dat reeds duizenden en tienduizenden met den man die zoo sprak en schreef dweepten.

Vergeet ook niet, dat ditzelfde vraagstuk, of Jezus' ontfermingsmoraal den hal niet misloeg, reeds keer op keer op vergaderingen van theologen tot zelfs door predikanten is behandeld.

Bovenal vergeet het nimmer, dat dit de *eigenlijke* geest der wereld is, en dat waar de wereld nog anders spreekt, ze optreedt in een haar *vreemde* rol.

U zij dit ten spoorlag, om helder in te zien, hoe ge als Christenen te ijveriger voor de ontfermingsmoraal van Jezus hebt op te komen en te getuigen, mits dan ook uit het heilig motief en uit het diepe beginsel, dat door heel de Schrift u toespreekt.

Dus niet uit weekhartigheid, noch ook als iets dat bij uw Christelijke belijdenis zoo bijkomt, maar als iets dat rechtstreeks uit den wortel van die belijdenis, ook van uw persoonlijke belijdenis opkomt.

Gij uitverkoren niet om iets dat in u aantrok, maar toen ge *niet* waart. Gij zelf die zwakke, en al wat nog sterk in u zijn wil, af te breken, opdat God ook in u den nederige genade geve.

Niet gij de rijke en groote man, die den kleinen man uit meêwagheid helpt en in dat helpen krenkt, maar gij zelf de begenadigde en rijke door de eere, dat ge, niet met *uw* goed, maar van *Gods* goed den broeder helpen moogt.

Zelf klein en met last aan het kleine, omdat in den Man van smarte uw ideaal als mensch u tegenblik. Uw ideaal in hem die arm werd, opdat hij ons, armen, rijk zou maken.

En dus ook geen tegenatuurlijke lust in het nietige en geen onnatuurlijke afkeer van hetgeen groot is. Of is niet uw Jezus omdat hij zich vernederde, *didrom* uitermate zeer verhoogd? Op Golgotha „een worm en geen man”, maar opdat hij zitten zou aan de rechterhand Gods, groot boven allen, en bekleed met macht over hemel en aarde.

En daarom ook bij u nooit de deernis der liefde, zonder het heimwee der hope. Nooit anders vernederd, dan opdat ge verhoogd zoudt worden.

Om het kort te zeggen: *als zondaar* alle grootheid afleggen, maar opdat ge als Gods kind eens de *ware* grootheid genieten zoudt.

Amsterdam, 17 Juni 1893.

Een kerkelijk Congres.

Met ingenomenheid namen we kennis van het dusgenaamde „Kerkelijk Congres” der Hervormden.

Natuurlijk, de heeren zijn er nog niet, en als ze de methode, de indeeling en de orde, die hier uitkwam, vergelijken met wat *wezenlijke congressen* zijn, zullen ze zelve tot de erkentenis komen, dat hier iets, dat hier nog veel haperde.

Maar ook zoo is er dan toch een *begin*, en niemand kan zeggen of uit dit begin, hoe naief ook, niet nog vroeg of laat een *wezenlijk kerkelijk congres* zal voortkomen.

Een *congres* moet een eenheidsgedachte hebben, en die eenheidsgedachte moet uitkomen in zijn naam.

Zoo kan men hebben een *philologisch congres*, een *orientalistisch congres*, een *sociaal congres*, en zoo dus ook een *kerkelijk congres*, maar dan moet natuurlijk de *kerkelijke idee* ook het vereenigingspunt zijn, het heerschende beginsel, en moet door dit beginsel heel de inhoud, het wezen en de orde van het congres bepaald worden.

Iets wat natuurlijk niet zeggen wil, dat men er niet ook over dingen zou mogen spreken, die slechts verwijderd met de kerk in betrekking staan, maar wel, dat de kerk-idee primeeren moet, en dat er niets aan de orde mag worden gesteld, dan datgene waarvan de saamhang niet de kerk in het oog springt.

Hiervan was echter op dit congres geen spoor te ontdekken. Van de *kerkelijke idee* was geen sprake. Over de kerk als kerk werd niet eens gehandeld. En wie de lijst der punten naziet, en bestudeert, zal ons moeten toestemmen, dat er *niet één enkele kwestie* op voorkomt, die niet evenveel op een *niet-kerkelijk congres* aan de orde had kunnen gesteld worden, ja, daar vaak *veel beter* op haar plaats zou geweest zijn.

Ons is dan ook niet bekend, dat er, hetzij hier, hetzij in het buitenland, onder wat naam ook, ooit eenig congres gehouden is, dat derwijs gebrekkelijk en bijna naief aan zijn naam en titel beantwoordde.

Nog een andere opmerking hangt hiermee saam.

Blijkbaar was dit congres bedoeld niet als een „kerkelijk congres” in het gewone, maar als een *Hervormd kerkelijk congres*.

En wederom zeggen we „Uitnemend! mits ge dat dan ook levert.”

Doch zie op dit *Hervormd kerkelijk congres* laat men als den meest zaakrijken spreker, met het zorgvuldigst bewerkte referaat optreden... een *Lutheran*.

Men wil Hervormd zijn, en sluit alle andere kerken uit. Geen Gereformeerde, geen Doopsgezinde enz. wordt toegelaten, maar wel wordt niet alleen *toegelaten* maar *genoodigd*, en genoodigd als *woordvoerder* een niet-Hervormde, maar een lid der *Lutherse kerk*.

En nu voelt toch ook hier een ieder, dat hier gebrek aan doordenken is.

Men kan of een algemeen kerkelijk congres houden, waarop men uit allerlei kerken de broeders uitnodigt, om zekere reeks onderwerpen te komen bespreken.

Zoo zou men b.v. over Diaconieën, over Zending en zooveel meer, zeer wel kunnen saamspreken, ook al behoort men niet tot dezelfde gezindheid.

Of ook kon men niet anders samenroepen dan uit één enkele kerk, met het doel om deze onderwerpen meer uit het gezichtspunt van de belijdenis en de positie dier één kerk te bezien.

Doch wat *niet* aangaat, wat onlogisch is, en er niet mee door kan, is wat men hier deed, op zijn kerkelijk congres een speciaal stempel van één enkele kerk zetten en er dan laten optreden een woordvoerder van een andere kerk.

Nog een derde opmerking voegen we hieraan toe.

Zulk een congres moet een *gemeenschappelijk uitgangspunt* hebben. Dit gemeenschappelijk uitgangspunt kan of liggen in het onderwerp waarom men saamroep, of in het *beginsel* waarvan men zal uitgaan; maar wat men ook neme, er moet iets zijn, dat éénheid schept.

Nu was die eenheid hier niet gelegen in het onderwerp, want de *kerkelijke idee* kwam hier zelfs niet ter sprake. Ze moest dus schillen in het *beginsel* dat men saam beleele, en dat beginsel zou het *algemeen orthodoxe* zijn.

Maar ook op dit punt heerschte geweldige verwarring.

Laat men Ds. H. Pierson maar eens vragen, wat hij oordeelt over het referaat gehouden in zake de verhouding van *staat en kerk*, iets wat natuurlijk geen bizaak gold, want het was een *kerkelijk congres*.

Doch al is blijkens al het opgemerkte dit „kerkelijk congres” nog in zijn eerste kinderjaren, en al gaven de mannen, die het hebben voorbereid weinig blijk van tact en doorzicht, het is dan toch een begin, en in dat begin verheugen we ons.

Het toont dat ook in dezen Hervormden kring het oog opengaat voor nog andere behoeften dan synodale reglementen en vonnissen, voor een hooger belang dan antileutische en anti-Gereformeerde strijd-leuzen.

Dit moet allengs den blik verruimen. Het zal ongemerkt tot *naderen* nopen. Het zal aan het denken een andere richting geven.

En wij nu het feit er eenmaal toeligt, dat het de Hervormden zijn, die nog altoos het grooter deel van onze bevolking onder hun vleugelen verzamelen, ligt hierin met het oog op het vaderlandsch belang iets dat weidagig aandoet.

Niets is bedenkelijker dan een stilstaand, en daardoor giftig moeras. En hier rimpelt zich de stroom.

Sadrach.

De „Sadrach”-quaestie is en historisch en principieel van het uiterste gewicht.

Historisch om te weten, wat er van zijn optreden, zijn belijdenis, en geheel zijn invloed aan is; en principieel, omdat er de vraag in schuilt, of het Christendom, dat anders uitkomt in de onderscheiden landen, ook in Azië en op Java in eigenaardigen vorm kan en mag optreden, zonder zijn wezen te verzerken.

Nu loopt het oordeel ten deze van Ds. Lion Cachet en van Ds. Adriaanse familij ver uiteen, maar met ongelijke macht. Ds. Lion Cachet heeft zich volkomen te goeder trouw, en als eerlijk man, een opinie over Sadrach gevormd, maar bij een zeer vluchtig bezoek aan Java. Ds. Adriaanse daarentegen woont *in loco*, en had nu reeds jarenlang gelegenheid zich in met de Javaansche toestanden, en met Sadrachs kring van nabij bekend te maken.

Men voelt dit aanstonds als men b.v. leest wat Ds. Adriaanse van de *Sembah* schrijft, in verband met de voorstelling dat Sadrach zich voor een „incarnatie van den Christus” uitgaaf.

Ik kan niet gelooven, dat het een Zending onder de Javanen onbekend is, dat de Javanen met de Sembah en voelken hun eerbied betuigen aan hun overheden, aan hun ouders en schoonouders, hun ouderen broeder *en aan hun goeroe*. In de *Loomstief* van 18 Februari l.l. stond het volgende bericht te lezen: „Omrent het ceremonieel, dat a.s. Woensdag bij gelegenheid van het einde der Poesta (vasten) in de kaboepten (regentswoning) alhier in acht zal genomen worden, vernemen wij nog het volgende: De inlandische ambtenaren worden des morgens om acht uur van dien dag bij den Regent toegelaten ten einde hem door den kniekus hun hulde te bewijzen.”

Haast ieder Europeaan hier weet, dat de Javanen zoó met Sembah en knie- of voelken (eigenlijk is het geen knusen, want daar doet de Javanen niet aan, het is een beruiken van knie of boven-deel van den voet) zijn overheden hulde bewijst.

En een *Zending* onder de Javanen weet *zeker*, dat de Javanen bij het einde van de vasten met *die zelfde eerbewijzen* zijn eerbied betuigen aan zijn ouders, zijn schoonouders, zijn ouderen broeder *en zijn goeroe*. Dat is een gewoonte der Javanen, die eeuwen oud is.

In een Javaansch geschrift, dat algemeen bekend is onder den titel *Wolung rih*, (bij Van Dorp te Semarang uitgegeven) is een goeroe aan het woord, die jongelieden onderwijst, hoe zij zich hebben te gedragen, om een naar Javaansch-Mohamedaanse opvatting vroom en deugdzzaam leven te leiden. Deze goeroe geeft o.a. het volgende onderricht over de Sembah: „Wees voorzichtich, verstout u niet tegenover uw vader en moeder. Er is een vijfde lid Sembah, betuiging van eerbied. En wel te, de Sembah jegens vader en moeder; ze, jegens de schoonouders; ze, jegens den ouderen broeder; ze, jegens den goeroe, ze, jegens den Heer. Uw vader en moeder moet gij door Sembah uw eerbied bewijzen, omdat gij door middel van hen uw lichaam ontvingt en het levenslicht aanschouwt, — daarom moet gij hun eerbiedige hulde brengen. Uw schoonvader en schoonmoeder moet gij zoo vereeren (met Sembah) wijl zij u het ware mingenot verschaffen, dat makomelingschap aankweekt. Gij moet Sembah maken voor uw ouderen broeder, omdat hij de plaatsvervanger van uw vader is. Gij moet Sembah maken voor den goeroe, omdat hij u onderricht in de volmaaktheid van leven en sterfven, de duisternis van uw hart verlicht en uw schreden richt op den weg, die tot heerlijkheid (hier nanaals) voert. Voorwaar de schuld der genen, die den goeroe kwaad bejegenen, is zwaar. Daarom is het best dag en nacht zijn gunst (lieffdelijke toegenegenheid) te vragen opdat zijn liefde jegens u niet afneeme.

De vijfde Sembah geldt den Heer, die leven en dood beheerscht, kleeding en voedsel geeft.

De mensch op aarde behoort den Heer te volgen.” Zie hier in 't kort weergegeven, wat die goeroe leert over de Sembah. Dat in die woorden van den goeroe de opvatting der Javanen is weergegeven, krachtens welke zij tot op den huidigen dag de Sembah brengen aan hun goeroe als een hun opgelegde plicht, als een bepaalde godsdienstplicht, behoeft ik zeker een arbeider in de Zending op Java niet nader aan te toonen. Ik deelde die woorden uit de *Wolung rih* mede, om te bewijzen, dat er aan de handelwijze der Christenen op Midden-Java een *gansch andere mening* ten grondslag ligt, dan de ongenoemde brievenrijver beweert. Als de volgelingen van Sadrach hem de hulde brengen die ieder Javanen verplicht is aan zijn goeroe te brengen, dan bewijst dat in het minst niet, dat zij hem voor een incarnatie van den Christus houden. En als Sadrach die hulde aanneemt, bewijst dat volstrekt niet, dat S. zich voorloet als een incarnatie van den Christus.

Een ieder, die deze feiten op vooroordeel beschouwt bij het licht van de *Wolung rih* en in verband met de adat der Javanen, zal er eenvoudig de nuchtere, de voor de hand liggende gevolgtrekking uit maken, dat de Christenen op Midden-Java Sadrach beschouwen als hun goeroe en hij zich *als zondaar* door zijn volgelingen op de gewone Javaansche wijze laat eeren.

Nu zeggen we niet, dat Ds. Adriaanse reeds lang genoeg op Java is, om een definitief oordeel te vellen. Mogelijk dat zijn oordeel later wijziging ondergaat.

Maar voorshands bestaat er toch alle oorzaak, om niet aanstonds met Sadrach te breken.

Ook hier moet niet te zeer een persoonlijk oordeel gelden, maar moet men *kerkelijk* handelen, en daaronder verstand men steeds, dat men in zulk een geval afvroeg of de betrokken persoon thetisch onze belijdenis beaamde, en antithetisch zekere hem ten laste gelegde dwalingen verwierp.

Maar ook dit moet met beleid geschieden.

Onze Zending begint pas in het rechte spoor te komen.

We staan op Java nog bijster zwak, en wat vooral ontbreekt is het geordend op kunnen treden van het *kerkelijk gezag*.

Een gezonden Dienaar kan dat gezag niet wel *alleen* uitoefenen. Dat strijdt met onze beginselen. Dan staat persoon tegenover persoon.

En eerst als er zekere regeling van dat *kerkelijk gezag* zal zijn, kan dat gezag zich handhaven.

Januari dat men Sadrach niet geraden heeft met de Inhuldigungsfeesten over te komen, dan hadden we hem in breeden kring hier zelf kunnen leeren kennen.

Not eens Maeterlinck.

Antwoordende op onze anticritiek schrijft de Hervorming:

Dr. Kuiper en Maeterlinck. — In no. 18 teekenden wij aan wat ons bij vergelijking van Maeterlinck's theorie omtrent de *transcendante ziel* en die van Dr. Kuiper's omtrent het *herboren ik* had getroffen, dat nl. dat beider theorie evenzeer het besef van verantwoordelijkheid droeg weg te nemen, althans te verzwakken.

De *Heraut* meent dat onze vergelijking mank gaat.

Na herinnerd te hebben dat M. heel het leven en de werkelijkheid een schijnleven noemt, zoodat op dit standpunt van zedelijkheid geen sprake is, schrijft de *Heraut* het volgende:

In onze artikelen daarentegen is juist omgekeerd aangelen en breedvoerig aangevoerd, hoe ook voor den wedergeborene het leven in de werkelijkheid een zeer hooge, reële betekenis heeft, niet om de zaligheid te verdienen, niet om hem *Himmelfahrt* te maken, maar krachtens zijn roeping, om op aarde, in dit leven de deugden te doen blinken, en het licht te doen uitstralen van zijn Vader die in de hemelen is; en zulks niet in Methodistischen zin, maar juist op het terrein der gemeene gratie, en alzoo in het gewone leven.

Is het nu blijk, dat de redactie dit geheel verzwijgt en weglaat, en ons in de schatting harer lezers een standpunt doet innemen, als hadden ook wij, evenals Maeterlinck, voor den herborene het leven *zoo* of *zoo* in de werkelijkheid voor onverschillig verklaard?

Zij zal zeker, dunkt ons, het onbillijke hiervan inzien.

Meer nog, wat zij ons toedicht, en wat neerkomt op het inwonen van den nieuwen mensch bij een anderen mensch, voor wien dan die inwonende persoon niet verantwoordelijk is, werd opzettelijk door ons bestreden, en ter bestrijding van dit dwaalbegrip een geheel andere voorstelling van de zaak gegeven.

Hierin alleen heeft ze gelijk, dat wij het herboren ik als „*zijnde heilig*” geteekend hebben, en hiernaar het feit der ervaring hebben gecombineerd, dat ook wie aldus heilig in zijn kern is, toch nog gedurig in zonde valt, zoodat dat ik hem zijn verkeerdelijkheid van zaligheid doet verliezen.

En dan beroept de Redactie zich op Rom. 7 en Johannes 3; haar gegeven voorstelling strookt geheel met die der apostelen Paulus en Johannes; „ons standpunt heeft,” aldus besluit zij, „met Maeterlinck niets dan het gelijksoortig verkeerlome gemeen, omdat Maeterlinck „de ziel” verre van en geheel buiten, ja, hoog boven onze menscheleke aardse gewoontelijkheid stelt, terwijl naar de Schrift daarentegen, en zoo ook in onze voorstelling, het herboren ik *in ons* woont.”

Dat laatste geven wij grif toe; en dat het niet in onze bedoeling lag, het standpunt van de *Heraut* aversechts voor te stellen, blijkt reeds hieruit dat wij vermelden: „Dr. K.'s herboren ik is er op uit in ons bewustzijnsvermogen en in ons wilsvormen door te dringen,” ofschoon hij er bijvoegt, „dat het daartoe volstrekt niet altijd in staat is.”

Wij ontkenden niet dat de *Heraut* het besef van verantwoordelijkheid en daarmee de zedelijkheid tracht te redden; wat bij Maeterlinck zelfs niet opkomt. Doch het derde der vergelijking bestond voor ons hiern, dat Maeterlinck's *transcendente ik* een ander is dan het *empirische* en evensoo het *herboren ik* een ander dan ons *feitelijk ik*. De theorie van de *Heraut*, gewagende van een herboren ik dat langs bovennatuurlijken weg den mensch wordt ingeplant, moet wel komen tot *herboren ik*, en daarin juist schuilt het gevaar voor de zedelijkheid. Dat de ernstig-vrome mensch in Rom. 7 en Joh. 3 vindt uitgesproken wat zijn eigen

bewijst zijn zoo dikwerf getuigt, hoe zouden ze dat willen ontkennen? Als wist onze eigen ervaring daar niet van? Maar buiten dat bewustzijn gaat om de theorie van tweeërlei ik, die Maeterlinck onverbloemd verkondigd maar die ook de *Heraut*, zij 't dan met eenige reserve, uiteenzet.

We danken de redactie voor deze eerste correctie op eigen oordeel; maar toch zal ze er nog een *twacale* correctie aan moeten toevoegen.

Ze dicht ons namelijk ook nu het gevoelen toe, dat ons „herboren ik” en ander zou zijn dan ons „feitelijk ik”, en dit nu is nooit door ons beweerd, maar integendeel bestreden.

De *persoon* is en blijft één.

Het is de *éne zelfde persoon*, die geschapen werd, in zonde gewikkeld werd, in principe door de wedergeborte weder werd losgemaakt van den zondeband, en straks van alle zonde bevrijd eeuwiglijk heilig zal zijn.

Eenzelfde is alzoo de homo institutus, destitutus en restitutus, en er is volstrekt geen tweede persoon, die als „herboren ik” bij den eersten persoon van het „zondige ik” zou bijkomen.

In de *essentie* en *existentie* absolute eenheid van het ik.

Maar tweeheid in het *bewustzijn* van het ik, wat heel iets anders is dan in het *zijn*; en in dit bewustzijn *alleen*.

En althans de *Hervorming* zal niet bevestigen, dat deze onderscheiding geen grond heeft. Zij zelve weet te goed, dat er tusschen ons *essentieel ik* en ons *bewustzijn* van dit ik niet alleen een afstand ligt, maar zelfs gedurig *intermittentie*.

Onze Eeredienst.

XXXVI.

Thans zijn we toegekomen aan de „vergadering der geloovigen” zelve, en bespreken daarbij eerst het karakter van het bijeen-zijn, *eer de eigenlijke vergadering aanvangt*.

Zulk voorloopig bijeenzijn is in den regel niet te mijden. Reeds een kwartier, een half uur van te voren toch verzamelen zich de geloovigen met hun kroost. Bij zeer druk bezochte beurten, kan dat vooraf-samenzijn zelfs over het uur loopen, en te Amsterdam zijn tijden gekend geweest, dat er nog een half uur en meer vóór de kerkdeur aan werd toegevoegd.

Op een dorp, in een kleine kerk, waar ieder die komt, weet dat zijn plaats op hem wacht, loopt dat zoo lang niet, maar *eenigen* tijd vooraf vult zich toch ook daar het kerkgebouw, en bij fraai weder bestaat niet zelden de gewoonte, dat men een half uur van te voren buiten de kerk samenkomt, en dan op het klokgeluid of op een gegeven signaal gezamenlijk in stille, rustige orde het gebouw binnentreedt.

Hoe ook bezien, er is dus altoos zekere tijd, kort of lang, dat allen of velen in of bij het kerkgebouw bijeen zijn, eer de dienst aanvangt. En dit nu stelt de vraag: Welk karakter moet aan dit voorloopig bijeenzijn worden toegekend? — teneinde daardoor tot de wetenschap te komen, wat men onderwijl te doen heeft en hoe zich in dien tijd zal gedragen.

En dan verhalen we niet, dat o. i. de daaromrent in breeden kring meestal heersche de zienswijze niet strookt met het door ons beleden beginsel.

Die heersche zienswijze toch houdt in, dat men in de kerk gekomen, na gebeden te hebben om den zegen, muistil heeft neer te zitten, met zijn buurman rechts noch met zijn buurman links spreken mag, en in afwachting houding heeft te blijven, tot de voorlezer de stilte afbreekt, onderwijl men met niets anders bezig zal zijn dan met het lezen in de Heilige Schrift of in zijn Psalmboek.

De bedoeling is dan, dat de „godsdienstige aandacht” door niets zal worden afgeleid, maar geheel op de heilige dingen zal worden saamgetrokken, en zoo voorbereid voor het aanhooren van de predikatie.

Men wil daardoor het plechtige, het statige, het indrukwekkende verhoogen; de ontvankelijkheid van de ziel bevorderen; en wat men noemt „stemmig” maken.

Enkel den dreven dit zelfs zoover, dat ze het hoog kwalijk namen, als twee naast elkaar zittende geloovigen ook maar een oogenblik met elkander zaten te spreken, en omdat ze niet te fijn van gehoor waren, dat niet *zoo* zacht fluisterend deden, of er kon iets van gemerkt worden.

Men wil plechtige stilte, een stilte als in de natuur aan een onweder voorafgaat, om straks den donder van Gods Woord, in de Schrift ook „de stemme Gods” genoemd, in heiligen eerbied en met diep ontzag te kunnen aanhooren.

Dit standpunt nu is o. i. Luthersch, niet Gereformeerd, en we willen hiervan rekenschap geven.

Volgens de Luthersche beginselen is er een *ecclesia docens*, d. w. z. er zijn ambtelijke personen, die de kerk in hun persoon vertegenwoordigen, en die als met hoog gezag bekleed, aan de geloovigen op aarde een boodschap van den heilige Israels komen aanzeggen. In verband hiernaar is de kansel in echt Luthersche kerken altoos zeer hoog, zoo hoog als het dragen van de stem slechts even toelaat. De prediker moet dan als een barinnende engel uit den hem